

Amikor megpillantottam (egyik, anti-grandiózus változatát) a Port Lligat-i házban, nem éreztem kivételes művészi teljesítménynek, nem rendített meg, de jellegzetes dalinak tartottam. A kicsinyített (mintegy tizenhét centiméter magasságú), kékes másolat hiteles közvetítője a hely játékos szellemének, amelyből közelről részese-
sedhettem; ha mondhatom, a Dalí-átlagnak.

TŐZSÉR ÁRPÁD

Útirajzok 2009-ben

NAPLÓK NAPLÓJA

A harmadik hullám

2009. február 26. 10.58. Vonaton, valahol Füzesabonyon túl, útban Miskolcra. Kint hó, hó, hó, mindenütt hó! Végtelen fehér síkság, amilyen csak a Jókai-regényekben van. Hó takarja az agglomerációt, az indusztralizációt, az infrastruktúrát, hó takar minden idegen szót, s szűz természetet képzelhetek a hó alá, különösen akkor, ha a térdemen Alvin Toffler könyve, *A harmadik hullám* van, s azt olvasom ki belőle (ha jól olvasom), hogy „az első hullám” (a mezőgazdaságon alapuló ön-ellátó civilizáció) és „a második hullám” (a piaci termelésre beállított ipari civilizáció) után „a harmadik hullám” civilizációja az informatika és elektronika eszközeivel gondozott (s nem kizsarolt) természetes természeti világ lesz. Utazunk tehát vissza a természetbe, s csak abban különbözünk Jean-Jacques Rousseau-tól, hogy mi szuperszonikus sebességgel haladunk. – A vonatfülkém másik sarkában, srégvizavi, egy nagydarab fiatal nő ül, ő is olvas, s közben csípőfarmerje úgy csúszik hatalmas csípejéről egyre lejjebb-lejjebb, hogy már az egész meztelen sonkáját látom, de nincs benne semmi erotikus. Lehet, hogy nem valóságos? Mármint a sonka. Toffler fejtegeti, hogy a harmadik hullám természetes természetét majd műemberek lakják. Műszívekkel, művesékkkel, kontaktlencsékkel, pacemakerrel, agyba ültetett kompjúterekkel, bionikus kezekkel, lábakkal, sonkákkal.

20.15. A miskolci Lévay József Református Gimnázium vendégszobájában lakom. (212-es szoba.) Sok kollégiumi és szállodai szobát végiglaktam már életemben, de ilyen elegáns helyen még nem lakoztam. S az asztalon: Biblia. S a folyosó tele lengén öltözött anyányi lányokkal, ki sem merek menni, nehogy kísértésbe essem. Megvolt a két délutáni fellépésem. Korpa Tamás, akiről e-mail-kapcsolatunk alapján azt hittem, hogy szakállas, tekintélyes tanár: harmadéves bölcsész, de olvasott, versérzékeny fiú. Ő vezette, irányította a műsort, egészében ügyesen – érdekesen kérdezett. Főleg a Wittgenstein-verseimet jártuk körül. A gyerekek meglepően jól, értelmesen mondták a verseimet, s ami különösen fontos: emlékezetből, papír nélkül. Egy leányzó meg egyenesen megzenésítette néhány versemet (*Karácsonyi dal*, *Virágvasárnap*), s gitárkísérettel maga adta elő őket. – Egyébként azon kapom magamat, hogy teljességgel otthonosan mozgok a kollégiumi szobámban. Pontosabban: itt is az a steril tárgyiség és tárgyilagosság vesz körül, mint otthon. Otthoni az egyedüllétem is („*Egyedül hallgatom a Szinva mormolását*”,

mondhatnám Lévay Józsefet aktualizálva), az ágyam felbontva vár, mintha soha nem is lett volna bevetve, a gyógyszereim ugyanazok, mint otthon, a cipőm az ágy alatt ugyanaz, jegyzeteimet otthonról hozott papírra írom, s vacsorázni is az otthoni dolgokat vacsorázom: müzlis joghurt, felvágott, kifli. Csak ahol bevásároltam, az a szupermarket volt kicsit más, mint az otthoni Tesco: itt Fókus a neve. S az érzéki lányfikítások az estében-éjszakában – otthon ezek hiányoznak.

Miskolc, február 27. Gyönyörű »millenáris« épületben van a »Lévay«, a folyosón fotókiállítás, címe: *Gömörország*, fotó: Czente Zoltán. Torokszorító!, ez az ember lefényképezte a gyermekkoromat (a címet legalábbis tőlem vette). Képein ott van a gesztetei Károlyi-kúria, a zabari Vidrócki-ház és még sok más gömöri emlékhely. Boldog miskolciak: annyi kedves, mosolygós embert láttam itt!, talán a vallás, a református hit teszi őket ennyire boldog közösséggé. Este hatkor kezdődött a második fellépésünk, Agócs Gergő folklóregyüttesével, a Fonóval, telt ház előtt. Énekel-tünk, verseket mondtunk, végül már a közönség is velünk énekelt. Az egész miskolci tartózkodásom a vers és a folklór jegyében zajlott. Végül már én is boldog voltam. Reggel 8.28-kor indul a vonatom Budapestre.

Pozsony, március 8. Tegnap a bécsi repülőtérre (Schwechat) vittem István fiamat és feleségét, Luciát, a Maldív-szigetekre mentek, tavaszi szabadságra. Kis kizárkálással utaztak. Pedig nem hiszem, hogy olvasták Márait: „Utazz, de kis poggyászzal. Utazz, de minden pillanatban tudjad, hogy nincs igazi maradása sehol az utasnak. Ne tölts sok időt málhád rendezgetésével, ne cipelj útbiztos tárgyakat. A csomagolás öregít.” Nekem egész életem csomagolással telt el, s mindig nagy csomagokkal utaztam. Talán azért öregedtem meg idő előtt. A mai fiatalok úgy utaznak a Maldívákra, mintha az Indiai-óceán itt locsogna a közép-európai kertek alatt. Indulás előtt egy szelet csokoládét dugtam Lucia zsebébe: MD, mondtam. (MDŽ= a szlovák Nemzetközi Nőnap rövidítése.) *Bejvávalo*, mondta Lucia a cseh argó nyelvén, ami magyarul kb. annyit tesz, hogy: *Régen volt, igaz sem volt!* Hát igen. Euróországban már minden másként van. Egy kis szelet csoki 60 centbe kerül. S nekem még mindig nincs róla fogalmam, hogy ez a 60 cent sok vagy kevés. Mint ahogy eddig arról sem igen volt fogalmam, hogy a bécsi repülőtér valóban itt van, a pozsonyi „kertek alatt”.

Március 9. Mi volt előbb, az erőszak az utcán és az iskolában vagy az erőszak a médiában és az irodalomban? A tyúk meg a tojás sokezeréves dilemmája. Mindenesetre az iskolákban húsz évvel ezelőtt még elképzelhetetlen volt a tanító-tanárverés. – Az interneten napok óta fut egy videófelvétel: egy heherésző diáklány éppen mobiltelefonra veszi, ahogy két kamasz ver egy kissrácot; végül levetkőztetik az áldozatukat, s úgy zavarják ki az utcára. S mindez az iskolaudvaron történik s egy mobiltelefon kamerája előtt. A média és az erőszak im látványosan összeér: nehezen hihető, hogy a heherésző, láthatóan nem művészi hajlamaitól hajtott lánynak a televízió és internet ihletése nélkül eszébe jutott volna a kegyetlen verést feljátszani, mint ahogy az is valószínű, hogy a két kamasz az alkalmi „média” érdeklődésére még inkább kezdte élvezni az erőszakot. S az is valószínű, hogy ez utóbbiak nem olvasták mondjuk a *Törless iskolaéveit*, azaz tettükhöz nem az iro-

dalomból vettek mintát. Az irodalom hatása tehát közvetett lehet: a tévén és médián keresztül hat a romboló ösztönökre. De a felelőssége akkor is nyilvánvaló. A legnagyobb kérdés pedig az, hogy hogyan lehessen az erőszakot úgy ábrázolni, hogy annak ne legyen önbeteljesítő hatása?

Lévát elhagyva, vonaton, *március 14-én. 8.23.* Úgy látszik, véglegesen eladtam magamat a heideggeri nem-tulajdonképpeni-lét Sátánjának. Olvasom tegnap az Új Szót, s benne a március 15-i programokat: *Rimaszombatban a Petőfi-szobornál ünnepi beszédet mond Tózsér Árpád.* – Úristen, valóban! Erről teljességgel megfeledkeztem. Elkötelezem magamat hetekkel előre a közéleti szerepléseknek, aztán megfeledkezem róluk. A társadalom meg behajtja rajtam az ígéreteimet. Pedig már ötven évvel ezelőtt is tudtam, hogy „*Minden mi (társadalmilag) van, meghamisít*”, s mégis újra és újra eladom a lelkemet. Nézem a fülke sarkait, honnan bújjik elő Mefisztó, hogy a pokolba vigyen. Kinn hét ágra süt a nap, be van húzva a függöny, hol járhatunk? Nem látok ki, de halálos biztonsággal érzem, tudom, hogy Léván vagyunk. Elhúzom a függönnyt, s valóban az van kiírva az állomásépület homlokára, hogy: LEVICE. Még csalhatalanul működik a belső időm, a *durée réelle*. Valamikor, jó fél évszázaddal ezelőtt, komáromi diákként sokat utaztam ezen a vonalon, s a szerveim, íme, még hitelesen mutatják az idő- és térszakaszok egykori élményét. Kíváncsi vagyok viszont, mit mutatnak majd Zólyom és Besztercebánya között. Most ugyanis északról (s nem délről, nem Losonc és Fülek irányából) közelítem meg Rimaszombatot, s azt a vonalat nemigen ismerheti az emlékezetem.

12, 30. Likér (Likier), vasútállomás. Na, itt sem voltam még. Itt műtötték anyámat, valamikor 1949-ben, megnagyobbodott pajzsmiriggyel. Itt írta, szegény, a következő (nem is rossz) versikét:

A likéri híres kórház de magos,
egy új beteg érkezett abba most.
Úgy rezeg, mint a nyárfa levele,
nem tudja, hogy kimegy-e még belőle.

Kijött, hálistennek, s utána még húsz évet élt. – De vissza, a vonatba és a likéri vasútállomásra! Én itt semmiféle híres kórházat nem látok, csak egy nyomorúságos, piszkos, lerobbant bakterházat. S felcsörtet vagy öt hangoskodó roma férfi, feketék, mint az ördögök, mintha egyszerre öt Mefisztó jött volna értem.

Rimaszombat, március 15. Mi volt itt a legerősebb élményem? A legerősebb élményem nem Rimaszombathoz, a városhoz kötődik, hanem szülőfalumhoz, Péterfalá-hoz, amely itt van, „Batyitól” nem messze. Editkével és Bandival (unokahúgommal és -öcsémmel) kimentünk az országhatárra, a „Vámházhoz”. A nagybetű arra utal, hogy ez a Vámház valamikor, gyerekkoromban fogalom volt számunkra, az idézőjel meg azt akarja érzékeltetni, hogy a Vámháznak ma már csak a helye van meg. Lebontották a jeles épületet, de a falu és a környék még mindig úgy emlegeti a helyet, hogy a „Vámház”. Nos, Gömörországnak ebben a kietlen sarkában nagyon

sokáig ez a Vámház volt talán az egyetlen emeletes épület. A cseh fináncok építették a húszas években, következésképpen úgy nézett ki, mint egy Batya-cipőbolt: szabályos kocka alakja volt. Én akkor kezdtem vele ismerkedni közelebbről (a negyvenes évek legelején), mikor a fináncok már eltávoztak belőle, mert a falunk megint Magyarországhoz került, s az üresen álló épületben mi, gyerekek bújócskázni szoktunk. Szóval Péterfalán ez alkalommal az volt a legnagyobb élményem, hogy a Vámháznak már csak a hűlt helyét láthattuk. Mint ahogy a közeli Kisrét- és Cserbik-puszták is csak az én emlékezetemben léteznek már. (A háború utáni években magyarországi iskolákban tanultam, egészen 1950-ig, s itt szökdöstem át a határon, nagyon jól ismerem hát a környéket.) A legszomorúbb pedig az a látvány volt, hogy az egykor gondosan művelt szántókat, szőlőhegyeket, krumpliföldeket, réteket méteres gaz, bozótosok fődik, a kultúra, az agglomeráció egyszerűen eltűnt. Mintha atyámfiai, a jó palócok Alvin Toffler „vissza a természethez” programját úgy értelmeznék, hogy adjuk vissza a termőföldeket is az östenyészetnek, a gondos emberi kéz (az elektronikáról és informatikáról már nem is beszélve) nyoma sehol. Az egykori köves országút is közönséges dűlőúttá vadult, csak az isten mentette meg személyautónkat a tengelytöréstől. Egy másik jeles élményem szintén nem rimaszombati (időrendben ezzel kellett volna kezdenem), az is a tájhoz kötődik. Breznótól lefelé, Rimaszombatig az út maga a vadregény. Míg nálunk az őserdő éppen készül visszavenni, amit évszázadokkal ezelőtt az ember s a gép elvett tőle, addig itt az őszállapotot magát: az őserdőket, a hegyeket szemlélhettem. A vonatunk (egy kehes motorosvonat, szintén az ősidőkből) olyan magasan, a mély, szűk völgyek fenekén vágató hegyi folyócskák fölött, meredek hegyoldalakban billegett-libegett, hogy egyre valamiféle hegyi libegőben éreztem magamat. Az istenadta nép pedig, amely itt lakik, talán nem is tudja, hogy milyen paradicsomi állapotok között leledzik. – A harmadik élményem végre urbánus, magához a városhoz, Rimaszombathoz kötődik, de az előbbiekhöz hasonlóan komor. 16.00 órakor a kőkolosszus-Tompa Mihály mellett szintén meglehetősen kehesnek tűnő Petőfi-szobrocskánál mondom-olvasom az ünnepi beszédemet, s éppen azt részletezem nehezen forgó nyelvvel (rosszul aludtam az éjszaka), hogy Tompa azt mondta Petőfiről: „...*komisz ember volt, de nagy költő...*”, mikor hirtelen úgy érzem, megáll a szívem. Elsötétedik előttem a világ, megbicsaklik a hangom: pontosan, ahogy a szívrohamnál szokott. S én nem tudom, mi van velem: a hideg az oka a rosszullétemnek, vagy a saját szövegem hat így rám? (Egyszer, nagyon régen, mikor húsz éves fejjel a szülőfalumban tanítóskodtam, a *Dankó Pista* című népszínművet játszottuk a falu fiatalságával, s én valami jegyzőfélélet alakítottam, nagy átéléssel, s olyan felfokozott idegállapotba kerültem, hogy rosszul lettem, elsötétült előttem a világ. Nos, most is valami hasonlót éreztem. Eltelt ötven év, s még mindig nem tudom, milyen nyavalya ez rajtam.)

Március 30. Az MSZP és az SZDSZ az éjszaka új miniszterelnököt választott. (Gyurcsány még március 21-én „element a p...ba”, hogy Horn Gábor egykori szárnyas mondatát idézzem.) Az új elnök Bajnai Gordon. A kormány vergődése tovább tart. – Régi naplóimat másolom, tisztázom, készítem elő könyvbeli megjelenésre. Egy-szerre írom, formálom a múltamat és a jelenemet. Olyan skizofrén állapot ez, mint

Einsteiné vagy Hawkingé lehetett, mikor a tér meghajlításán és a megfordított időn töprengtek. Pihenésként Lator László új kötetét (*A tér, a tárgyak*, 2006) olvasgatom. Vonagló kozmológia, szenvedő fizika.

Április 13. Salgótarjánba vagyok hivatalos, a *Palócföld* című folyóirat hívott meg, amelynek főmunkatársa lennék, ideje tehát meglátogatnom a szerkesztőségét. Azt tervezem, Tarjánból kiruccanok végre Salgó várához is, most tehát újraolvasom Petőfi *Salgóját*. Hát tulajdonképpen elég gyenge eresztés, Shakespeare felülete, lélektani mélysége nélkül. De *ki mer moccanni és morogni, ha Petőfi Sándor azt kiáltja: csitt!* A *Salgó* bizony vázlat. Egy középkori vérgőzös történet vázolata. S akkor is az, ha a versben természetesen Kompolti Péter kiáltja, hogy „csitt!”, illetve éppen az a probléma, hogy többnyire akkor is Petőfi kiált, mikor az alakjainak, a Kompoltiaknak (Péternek, Jóbnak s Dávidnak), Gedő Simonnak vagy a szépséges Perennának kellene szólnia, baj van a jellemábrázolással és a nyelvi egyénítéssel. Csak a korábbi évtizedekben divatozó lovagdrámák, rémhistóriák helyzetei, képei sorakoznak sematikus egymásutánban, ahogy ezt az egymásutánt még Kotzebue-ék meghatározták. A legtöbbet az apa- és testvérgyilkos Dávid alakjával foglalkozik a költő, de Dávid is túl gyorsan s előzmények nélkül tébolyodik meg ahhoz, hogy el is higgyük szörnyű tettét és öngyilkosságát. De hát nem is a Kompoltiakat és Perennát akarom én Salgótarjánban majd idézni, hanem a tájleíró Petőfit, aki alkalmanként (ahogy ebben a versben is) a hegyeket s a hegycsúcsokon komorló várakat, várromokat is ugyanazzal a tájfestő géniusszal jeleníti meg, mint máskor a síkságot, akarva, nem akarva elárulva így, hogy az „Alföld költőjének” szerepe is csak olyan szerep volt nála, mint mondjuk a népfíé, és annyi más. Szerette ő bizony a hegyeket is, egyébként hogyan tudta volna őket így megjeleníteni?

Nógrád s Gömör közt hosszan nyúlik el
A Mátra egyik erdőséges ága,
Miként sörényes, elfáradt oroszlán,
Néztén sötéten messzi tájakig.
E hegytetői kősziklára ül
Borús napokban a pihenni vágyó
Terhes felhőknek vándor serege;
Ez a műhely, hol a komor kovács,
A dörgedelmes égiháború
Készíteni szokta a villámokat,
Haragvó isten égő nyilait.
Itt állt Salgóvár, mint egy óriás,
Ki az egekre nyujtja vakmerő
Kezét, hogy onnan csillagot raboljon;

Bizony, bizony, mikor régen, a háború utáni években, zsenge ifjúként Tarra utazgattam iskolába, később rokonokhoz Nagybátonyba, a vonatablakból kinézve én is mindig Petőfi szemével láttam a „*Mátra erdőséges ágát*” és Salgó várát. Ő nevezte néven nekem nemcsak az Alföldet („*Szép vagy, alföld, legalább nekem szép*”),

hanem a saját szülőföldemet is. S mindjárt az istenek magasságába emelte. Nála nélkül talán Salgótarját is csak egy kormos-füstös kis bányatelepnek láttam volna, s nem a Városnak, sőt Magyarország kapujának. Mert a vasútállomás fölött emelkedő Kálvária-hegyen én még láttam a történelmi Magyarország alakját formázó nagy barlangnyílást (valamikor az ötvenes években falazták be), s úgy képzeltem el (Szlovákiából jövet), hogy az a nyílás Magyarország kapuja, s azon túl már mindenki magyarul beszél.

Salgótarján, április 14. Galcsik Fogadó. Dögmeleg van. A meleg mellett eddig Handó Péternek (a *Palócföld* szerkesztőjének) a próféta-szakállja volt a legnagyobb élményem. Péter fogadott és Radnóti Miklós. Már mint a szobra Radnótinak persze. A szobor annyira a közepén van Tarjánnak, s annyira a „földön jár” (nincs alatta talapzat), hogy ha a városban jársz, lehetetlen nem találkozni vele. Azt ugyan a mai napig sem sikerült kiderítenem, hogy a költő járt-e valaha valószínűleg is Tarjánban (bár a *Palócföld* egy régebbi számában, meglehetősen ironikus hangolásban azt olvastam, hogy Radnóti egyszer, a felvidéki rokanaihoz utazva, igenis átvonatozott a salgótarjáni vasútállomáson, és kinézett az ablakon), de talán nem is a valós kapcsolat a fontos, sokkal fontosabb az a szellemi kötelék, amelyet a tarjániak esetleg éppen a szobor hatására a Radnóti-életművel 1970 óta (akkor állították föl az emlékművet) kialakítottak és ápolnak. S az sem elhanyagolandó szempont, hogy mostanáig ő, Radnóti volt Tarjánban az egyetlen ismerősöm: én is mindig csak átutaztam a városon, méghozzá elég gyakran, s valamiképpen mégsem sikerült személyes kapcsolatot kötni a lakókkal. De a Radnóti-szobrot mindig régi ismerősként köszöntöttem, csaknem hátba veregettem: megint itt vagyok hát, kolléga úr! – Ez az első utam, amelynek a célja itt van, Salgótarjánban. (A temetőt leszámítva persze, ott rendszeresen megfordulok, mert anyám véletlenül éppen itt van eltemetve: az itteni kórházban halt meg, 1969-ben, mikor a csehszlovák–magyar határ az ismert nemzetközi helyzet miatt le volt zárva, s nem vihettük haza.)

Salgótarján, április 15. Lassan már belakom a nyelvhaza minden vendégházát. Ez, amelyben ma aludtam, a Nógrádmegyei Levéltáré. Tegnap este valahol a Mátra alatt vacsoráztam, a *Palócföld* gárdájával: Mizser Attilával, Nagy Csillával és Handó Péterrel, előtte kb. huszonöt tarjáni atyámfiaának magyarázgattam, mit gondolok az irodalom és a hely, a táj, a világ kapcsolatáról, Hamvas Béla „Északi Géniuszáról”, s hogy a szülőföld az irodalomban fiziológiai és egzisztenciális valónkkal kezdődik és a Világegyetem 90%-át alkotó ismeretlen valami, az ún. sötét anyag „határainál” végződik, azaz születésünk a világrajövetelünkkel csak elkezdődik, s egész életünkben folyamatosan születünk, minden újabb ismeret megújítja eszméletünket, létezésünket. Szóval kellőképpen elvettem a jelenlévők kedvét a kérdezéstől, ugyanis feltehetően nem ezt akarták a szülőföld örök témájáról hallani. S az az igazság, hogy ma délelőtt, kinn, a temetőben, anyám sírjánál kicsit el is szégyeltem magamat a tegnapi tudóskodásom miatt, mert elképzeltem, hogy halott anyám este kilépett az általam megidézett sötét anyagból, leült a közönség soraiban, és lesújtó tekintettel nézett rám: mit tudsz te a sötét anyagról, te szerencsétlen! – Lesöpörtem a sírjáról a gázt, a száraz faleveleket, s rátettem a feleségem küldte koszorút, s még

halálában is vitatkoztam szegénnyel, mondván neki, hogy a költészet egyébről sem szól, csak éppen a „sötét anyagról”, az ismeretlenről, a sejtéseinkről. Most nem felelt, csak elnézően elnézett a fejem fölött a Kékestető felé, amely fölött juhász ősei most nagy, fekete felhőnyájukat terelgettek. – Olvasom a sajtóban, hogy meghalt Lászlóffy Aladár, 72 évesen. Jó költő volt, de emberként nem tudott felmelegedni iránnyomban. Ha találkoztunk, nem tudott velem mit kezdeni. Nem csodálkoznék, ha megtudnám: soha egy sort sem olvasott volna tőlem. De azért nyugodjon békében!

Best before end

Pozsony, április 17. Folyik nálunk is a tavaszi lomtalanítás. Leállítottak a blokkunk elé egy hatalmas konténert, s dobálhatja bele mindenki a limlomját, felesleges holmiját. Én is kivettem egy csomó vicikvacakot a pincénkből, többek között a húsz éve ott porosodó síléceimet. S elszörnyedtem. Azon, hogy valamikor én ezekkel a dögnehéz, vasalt deszkákkal a lábamon hegyeket másztam. S nemcsak másztam őket (a hegyeket), de száguldoztam is rajtuk, szinte fölöttük, mint a madár. Mennyi élményem fűződik a sílécekhez, a sízéshez, és eddig szinte még semmit sem írtam meg belőlük! A sízés semmihez sem hasonlítható érzés: földön való repülés. Az ember egy más gravitációs rendszerben érzi magát, s közben azért állandóan kapcsolatban van a földdel. Mint ahogy épp a föld vonzerejével küzdene, megkötő fékjeit, cseleit, csapdáit győzné le pillanatonként. Ha én le tudnám írni azt a győzelemittasságot, mikor egy váratlan bucka, bukkanó, kiemelkedés földob a semmibe és aztán mégicsak talajt, illetve havat érek! Vagy azt a virtussal takart megkönnyebbülést, amellyel izzadtan, kimerülve belépek egy hegyi menedékház cigarettafüstös teázójába! Egy-egy ilyen belépés felér egy őserdő, egy északi sark meghódításával! Hány „északi sarkot”, hegyet, hegységet hódítottam így meg magamnak életemben? A Tátrát, a Fátrát, a cseh Beszkideket, a Sumava hegyeit. A síléceken meghódított Tátra, Fátra, Beszkidek, Sumava nem azonos a turista bakancsokban bejárt hegyekkel, a sílécen való repülés, a legyőzött gravitáció valami hasonlíthatatlan, szinte metafizikus dimenziót kölcsönöz nekik: mintha földtől égis s égtől földig száguldozna az ember. Hegyet hág, eget lép, mint Erdélyi Zsuzsa misztikus énekeiben a lélek. – Úgy nézek bele a nagy konténerbe, a síléceim után, mintha a múltamat temetném.

Április 23. 10.54. Poprad-Tatry – ezt látom, ahogy kinézek a kassai gyors ablakán. Úgy tűnik, egyre inkább „*Úti rajzok*” lesz az én naplóból is, én hetvennégy éves fejjel teszem meg azokat az országfelfedező utakat, amelyeket Petőfi már huszonkét évesen abszolválta, így hát ez részemről még akkor sem kis teljesítmény, ha ő többnyire gyalog vagy lovasszekéren utazott, én meg kényelmes gyorsvonatokon vagy személyautón. Az időjárás kényének például éppen úgy ki vagyok téve, mintha én is fedetlen gyors szekéren s nem gyorsvonaton ülnék. Hajnalban Pozsonyban még úgy tűnt, napközben jó idő lesz, s elindultam nyári zakóban, de itt, a Tátra alatt bizony még szinte télies az idő, tüsszögök hát, mint annak a rendje. Mindenki csuklyás kabátjába bújlik, én meg csak könyvembe, Petőfi *Úti rajzokjába* bújhatok. (Tudtam, hogy erre visz majd az utam, szándékosan ezt hoztam magammal. In-

kább télikabátot hoztam volna helyette!) „Ott feküdt... a Tátra egész pompájában, mint valami alvó szép leány, ki álmában lehányta takaróját, mely bájait leplezte” – írja a költő a Tátráról. Én most inkább mogorva vénembernek látom a hegyóriást, köd- és felhősubában vigyázza a kisebb dombokat, vékony zakómban ránézni is fázom. – Egyébként pedig ezúttal Széphalomba (-ra?) utazom, tájnyelvi vetélkedőre és nyelvészeti konferenciára (2009 a Magyar Nyelv Éve), s még azt sem tudom, hogyan mondják helyesen: Széphalomba vagy Széphalomra? Na, szépen vagyunk. De ilyenkor mindig az kellene, hogy döntő legyen, hogy a helyiek hogyan használják a nyelvtani alakot. Ne felejtsem el majd megkérdezni a széphalmiakat! Falra mászom például, ha azt hallom: *Megyek Rimaszombatra*. „Batyiban” és környékén ezt így senki emberfia nem mondja, csak úgy, hogy *Batyiba* vagy *Szombatba*, és kérek is a nevükben és saját nevemben mindenkit, hogy ne borzolják nekünk, jó palócoknak a nyelvérzékét és idegeit a *Szombatra*-féle nyelvi szörnyekkel. S ezzel én a részemről, íme, ünnepélyesen meg is nyitottam a Magyar Nyelv Évét.

Sátoraljaújbely, 19.19 Henriette Szálló, 5-ös szoba. Már szinte komolytalan dolog, hogy minden éjszaka más ágyban és más városban alszom. De ha már egyszer a Sándor gyerek (a huszonkét éves Petőfi) cca 165 évvel ezelőtt kiadta a parancsot, hogy Széphalmot életében legalább egyszer minden emelkedett magyarnak meg kell látogatnia (mint a mohamedánoknak Mekkát), akkor én sem halhatok úgy meg, hogy ne tisztelegjek Kazinczy emléke előtt. Eddig Fehér József, a helyi múzeum igazgatója előtt tisztelegtem. Megyek felfedezni a várost.

Sátoraljaújbely, április 24. Leróttam a kegyeletemet Kazinczy Ferenc sírjánál, megnéztem a Mauzóleumot. Közben hallgattam (a Magyar Nyelv Múzeumában, a Mauzóleumtól száz méterre folyó) értekezlet kihangosított előadásait. Délelőtt még folyt a vetélkedő, de délután már prof. dr. Kiss Jenő *Mire valók a tájnyelvek?* című előadása is elhangzott. Utána megkérdeztem a tanár úrtól, miért olyan elenyészők a különbségek a magyar tájnyelvek között, de csak általánosságokat hallottam tőle. Szerintem fő oka a nyelvünk egységének az ősmagyarok nomadizáló életformája volt. A permanens érintkezés és keveredés az egyes törzsek között nem tette lehetővé a törzsnyelvi sajátosságok állandósulását. M. Csillával, a vajai diákokat kíséző tanárnővel a szünetekben (a park sétányait járva) azt vitattuk, hogy vajon milyen logika alapján adta Kazinczy az egykori Bányácskának a Széphalom nevet, mikor a falucska határa síkság, sehol egy halom, sehol egy domb. Végül arra a következtetésre jutottunk, hogy valószínűleg a Helikon hegye járt az eszében az írónak, de szerénytelen dolog lett volna Helikonnak nevezni a saját lakóhelyét, s így született meg a jóval szerényebb Széphalom név, amelyben a „szép” jelző nemcsak a táj kiességére, hanem az ide idézett szépművészeti műzsákra is utal. (Egy kőszálot: nem így született vajon valaha a „Krasznahorka” vár- és helynév is? A szlovák *Krásna Horka* szintén annyit tesz, hogy „szép halom”.)

Sátoraljaújbely, április 26. 6.04. Még mindig itt, de már *egyedül*. S az *egyedül* szót azért emeltem ki, mert ha vadidegenben egy alkalmi közösség, mondjuk egy vetélkedő és konferencia résztvevői már szétszéledtek, s te még mindig a tetthelyen időzöl, fokozottan érzed az egyedüllétet. Nem is egyedüllét az már, hanem szinte

az egzisztencializmus értelmében vett magány, a hirtelen rád szakadt abszolút szabadság, a semmi szorongása. – Egyébként pedig a diákvetélkedő zsűrijének a tagjaként voltam itt jelen, a zsűri további tagjai Kiss Jenő, Balázs Géza, Kálnási Árpád és Sarusi Mihály voltak, tehát többnyire nyelvészek, de olyan nyelvészek, akik nemcsak igével és főnévvel élnek, mert mikor azt javasoltam, hogy a zsűrizésért járó honoráriumunk egy részét ajánljuk föl a vetélkedő győzteseinek, egy emberként szavaztak le. Tegnap a vetélkedő résztvevői előtt fel akartam olvasni *A nyelvváltás kódja* című versemet, de nem tudtuk lehalászni az internetről, végül csak prózában beszéltem róla, de úgy látszik, érdekesen, mert Balázs Géza megígértette velem, hogy elküldöm neki a verset a rádiós műsorába.

7.55. Végre vonaton. Slovenské Nové Mestóban szálltam vonatra (ez kb. Szlovák-új hely volna, ha le akarnám fordítani). Az állomáson megkérdeztem egy urat, hogy ha Széphalomba akarna utazni, hogyan mondaná: Széphalomba vagy Széphalomra? Azt mondta, szlovákul, hogy ő nem tud magyarul, s nem is akar tudni, de menjek át a Ronyva patak túloldalára (szlovákul: *Chod'te za Roňvu*), ott biztosan tudnak válaszolni a kérdésemre. S közben mereven s vasvillaszemekkel nézett rám. Érdekes, azt már hallottam, hogy *Chod'te za Dunaj!* (gyakrabban így: *Mad'ari za Dunaj!*, ami a. m.: *a Duna túloldalára a magyarokkal!*), de azt még nem, hogy *Chod'te za Roňvu!* Holtig tanul az ember. Szemügyre vettem a jeles patakot (ott folyik az állomásépület mellett), partján tábla hirdeti, hogy *Pozor, potok tvorí štátnu hranicu!* (Vigyázat, a patak az állam határát képezi!) A patak valóban patak, kisgyerek is átugorhatja. A tábla aljára valaki magyarul odaírta: *Hajózható!* Kinyitom a mai *Népszabadságot*, s egy cikkben azt olvasom, hogy a bokszt olyan sport, amelyben a győztest is megverik. Állítólag Papp Laci mondta.

Pozsony, április 28. Apám, ha élne, ma volna száztizenegy éves. Negyvenkilenc évvel ezelőtt úgy halt meg, hogy alig tudtam róla valamit. A világ legszótlanabb embere volt. Csak dolgozni tudott, de azt nagyon. Nézem a keresztlevelét és egyéb rám maradt iratait: az apja (Tőzsér nagyapám) Serkében született, ő maga (apám) Jesztén, a legfiatalabb öccse (Józi bátyám) a távoli Vizsláson, én meg már Péterfalán. Azaz a Tőzsér-család kb. egy fél század alatt négyszer költözött, lakhelyet váltott (ennyit tudok az iratokból kiolvasni, de a papírokban feltehetően nincs is minden benne), s én sokáig meg voltam róla győződve, hogy mi Péterfalán őslakosok vagyunk. Mennyi mindent meg kellett volna kérdezniem apámtól, míg élt, s nem kérdeztem meg. Huszonöt éves voltam, mikor meghalt, s huszonöt éves korában az embert egyszerűen nem érdekli a családi idő. Valami atavizmus folytán úgy érzi, hogy az az öregek dolga. S mikor már érdekelnék életének az előzményei, az előzmények tudói rég néhaiak. S ha csak nem olyan szerencsés, hogy őseiről régi papírokból, kutyabőről, nemesi címerekről, könyvekből is megtudhat ezt-azt, úgy érezheti magát, mint a népdalhős: *Nem anyától lettem, rózsa fán termettem, meg hogy Amerre én járok, még a fák is sírnak.*

ket önként az ókori görögök, rómaiak („Mert várják, hogy a barbárok betörjenek”), így kapitulált a keresztény civilizáció a francia forradalom előtt és után („... a francia forradalom eszméit először a főurak beszéltek meg szalonjaikban, mit sem törődve a felszolgáló lakájaik jelenlétével, és aztán a lakájok forradalmasították az országot az uraik ellen”, Szerb Antal), s így adja meg magát ma az EU, amikor a beözönlő idegenekre a saját, liberális törvényeit alkalmazza (amelyekkel azok csúnyán visszaélnek). Európa ma saját demoritikus és liberális eszméinek a túsza.

Május 2. Olvasom a *Népszabadság*ban, kitűnő írók (hadd ne írjam ide a nevüket!) írnak versenyben, mintegy szakmányban drámákat. Négyen, öten összeállnak, s egy nap alatt megírnak („összedobnak”) egy drámát, amelynek a természete pedig első fokon természetesen a magányos elmélyedés, a megrázó élmények újraélése és művészi megformálása, a témaérlelés, egyszóval az alkotói magány és a hosszú táv, és semmiképpen sem a futószalag és a kaláka. (Másodfokon aztán természetesen lehet az így elkészült alapszövegen változtatni, az anyagot a színpad elvárásaihoz alakítani, rendezői és dramaturgiai módosításoknak alávetni, de ez már más téma.) Megint eszembe jut Alvin Toffler: *az internet olyan világ kezdete, amelyben az irodalom az amatőrök kezébe kerül, s mindenki lehet író.* Mi több, teszem hozzá én, a profikat is amatőrökké züllesztzi.

Május 9. Mélységesen zavart és tanácstalan vagyok: leállt a számítógépem, s ezt csaknem olyan belső zavarként élem meg, mintha az agyam állt volna le. Hirtelen elemi dolgokra sem emlékszem, sötét van körülöttem és bennem. Az Alzheimer-kór lehet ilyen vagy a vakság. Csörög a telefon, a nyolcvanhárom éves nővérem hív Pestről (illetve hát Budáról, mert a budai oldalon laknak, de hát a vidékinek Buda is Pest), panaszkodik: már olyan rosszul lát, hogy a telefonszámomat is a lánya tárcsázza ki helyette. Belesír a telefonba, hogy a napokban a kezébe került az a ruhasulykoló faalkalmatosság (vagy ahogy ő mondja, gömöri-péterfali szóhasználattal: *sűk*), amelyet valamikor még Pista (a rég halott testvérbátyánk) faragott neki, s belevészte az ő nevét és a születési évszámát is, de most már hiába nézi az írást, nem tudja elolvasni, másodszor is meghalt számára „Pistánk”. És sírva emlegeti ő is apánk 111. születésnapját, és azt, hogy már majdnem ötven éve halott, szegény, és a kórházban haldokolva egyre engem várt (*engem*, a legkisebb fiát), miattam aggódott, hogy mi lesz velem nála nélkül, én meg közben valahol az „Ifjú Szívek” folklóregyüttessel dajdajoztam, dáridóztam, megérdemelném, hogy én is úgy haljak meg, ahogy apánk halt meg: egyedül, gyermekeimtől elhagyatva. Kényelmetlenül, sőt kegyetlen rosszul érzem magamat, mert igaza van a nővéremnek. De azért nem állhatom meg, hogy meg ne jegyezzem: ő, a nővérem sem volt ott apám halálos ágyánál, bár tudom, hogy 1960-ban (ekkor halt meg apánk) nem lehetett bármikor átlépni a magyar–csehszlovák határt. S azt is elmondom neki, hogy a vakság szörnyű dolog, de majd akkor vakulunk meg igazán, ha már az emlékeinkkel sem látunk. – Üres a lakás, a feleségem, a szűkebb családom kiment, Csallóközcsütörtökbe, az ottani rokonok sírjaihoz, én meg a számítógépes sokkból ugyan már kilábalva, de még mindig kábán, s kicsit már a majdani, a nővérem megjövendölte egyedüllétem főpróbájának érezve a jelen magányomat, annak a

LIGA márkájú margarinkrémnek a maradékát kenem a kenyerekre, amelyet még Sátoraljaújhelyen vettem. Mikor is? Egy hete, egy hónapja, egy éve? Igazából csak most, ezzel a kenyérkenéssel fejezem be az akkori utamat, elég vacak, borús hangulatban, az elmúlás komor képei, látomásai közepette. Írjak verset én is a margarinos dobozról, mint Petri György írt *anno* egy sörös dobozról (*Best before end*)? Az a vers is az örök távozás, a vég lehetőségéről, a halálról szól. De valami elképesztő józansággal, távolságtartással:

Mint tönkrement kereskedő
a csődtömeggondnokokra várva
[...]
bolyongok szórakozottan és
mégis kíváncsan
e most még enyém lakásban.

Május 10. Hosszú idő és sok vers után sikerült elolvasnom egy prózai művet is: Kertész Imre *Az angol lobogóját*. Hát mi is ez? Elbeszélés? Esszé? Napló? Kreált történet különböző eszmefuttatások, bölcselkedések előadására? Lett legyen műfajilag bármi, olvasmányként nem unalmas: a szerző különböző, szinte állandó jelzőkként működő verbalizmusokkal, ismétlésekkel (például: „az én baráti társaságom, amely engem az angol lobogó történetének elbeszélésére buzdított”) és irodalomelméleti, etikai és filozófiai eszmefuttatásokkal sikeresen takarja, hogy tulajdonképpen mit is akar mondani, s mint a detektívhistóriákban a „ki a gyilkos?” rébusz, ez a talány tartja elevenen az érdeklődésünket. Ha pedig elhisszük a cím közlését, hogy a történet témája az a bizonyos „angol lobogó”, amely egyébként csak az 58. oldalon jelenik meg egy „dzsipforma autó” hűtőjét teljesen beborítva, hogy aztán olyan másfél oldalnyi jelenlét után teljesen eltűnjön az elbeszélő látköréből, akkor a mondanivaló megfejtéseként efféle jelentések kínálkoznak: egy esemény elmondása (avagy „mefogalmazása”, ahogy Kertész mondja) az esemény összefüggésrendjének, létkontinuumának a minél teljesebb feltárásával egyenlő, s ilyen vonatkozásban szinte teljesen mindegy, hogy az összefüggésrend mely pontját jelölöm meg kitüntetett pontként, lehet az a pont a tulajdonképpen teljesen mellékes „angol lobogó” is; továbbá: amennyiben a mű elbeszélőjének az ars poéticája feltehetően azonos a könyvben többször is idézett jézusi krédóval – „Azért jöttem, hogy bizonyosságot tegyek az igazságról” –, s ő (az elbeszélő) az 1956-os forradalomból csak egy *angol lobogót* és egy (vagy több) tüntetést látott, annyiban ő *csak ennek a látványnak az igazságáról* tehet bizonyosságot; de: az elbeszélő szerint a személyiség alakulására gyakorolt hatást illetően az „angol lobogóval” (értsd: a külső eseményekkel) teljesen egyenértékűek a belső események, nevezetesen: az 56-os tüntetések *kinjével* a legszorosabban összefügg az azzal egy időben olvasott Thomas Mann-tanulmányok *élményének benjé* („az ezekben a napokban az utcán zajló események ezúttal valóságos és cáfolhatatlan értelmet adtak a Goethe- és Tolsztoj-tanulmányra fordított fokozott figyelmeknek”), s ilyenféleképpen az „angol lobogó” *élménye* azokat az olvasmányélményeket is jelenti, amelyek az elbeszélőt az újságírás felől (az „újságíró vagyok” kijelentés a történet másik „állandó verbumja”) az irodalom felé indítják. (S itt nem állhatom meg, hogy ma, 2016.

október 2-án, mikor a 2009-es jegyzeteimet rendezgetem, számítógépbe másolom, a hevenyészett szövegeket stilizálom, ide ne idézzem Kertész Imre 2014-es könyvének, *A végső kocsmának* a híres záró mondatait: „Mindig volt egy titkos életem. És mindig az volt az igazi.” Úgy tűnik, *Az angol lobogó*ban megjelenített rákosista-totalitarista években az elbeszélő „titkos élete” az irodalom, az elbeszélő olvasmányai s zenei élményei: Szép Ernő, Thomas Mann, Richard Wagner stb. és az írói lét tervezése volt. Igen, *Az angol lobogó* című prózai mű irodalom az irodalomról. Nem elsősorban korrajz, bár az is, hanem az íróvá levés rajza. Ezt célozza a hagyományos, konkrét téma köré építkező elbeszélést, epikát fumigáló cím: *Az angol lobogó*, amely már előre jelezi, hogy *Az angol lobogó* nem az *angol lobogóról* szól.) – Miközben a Kertész-mű „üzenetét” próbálom magamnak értelmezni, a rádió *Gondolatjel* című adásában Fűzfa Balázs beszél az *Iskola a határon*ról. Azt mondja: a regény azt bizonyítja, hogy az igazán nagy, ún. létkérdéseket csak nyelv nélkül lehet felfogni. – Én meg hirtelen úgy érzem, hogy ez az elmés észrevétel valamiképpen összefügg *Az angol lobogó*val is, csak egyelőre fogalmam sincs, hogy hogyan, hiszen az írás és olvasás permanens szimultanizmusa a Kertész-műben mintha éppen az ellenkezőjét bizonyítaná.

Május 14. Itt járt Bodor Ádám, s rám telefonáltak a tanszékről, hogy mindenképpen legyen ott a fellépésén. S ott voltam. Dedikáltattam a szerzővel a könyvét (*Sinistra körzet*, első kiadás). Az obligát „szeretettel” vagy „barátsággal” helyett tartózkodóan csak annyit írt a könyvébe: „tisztelettel”. Pedig nem először találkoztunk. De így talán valóban stílszerűbb az ajánlás: a *Sinistra* rideg, vigasztalan, keserű könyv, Swift is írhatta volna. Szereplői: csupa torz figura, jehuk bölcs nyihahák nélkül meg szeretet nélkül.

ÁFRA JÁNOS

Huszonötezer kozmopolita művész városa

Amikor felszállunk, még tiszta az ég, Berlinhez közeledve viszont csak a tejfehér horizont marad látható a kis ablakokból, aztán ereszkedéskor áttörünk a felhőrétegen, és hirtelen elsötétül minden, zuhog az eső. A fényhiánynak és a szélnek köszönhetően egy hónapra napi rutinná válik a szürkén gomolygó felhők figyelése, amit csak néhányszor tör majd meg egy-egy kiszámíthatatlanul rövid napsütéses időszak. Még a repülőről nézem leszállás közben, hogy sorjáznak a fővároshoz közeli szélérőművek a bevetett földterületek mellett, a városhoz közeledve szaporodó háztetőkön pedig gyakran tűnnek fel napelemek, a környezettudatos energiazorgatók tehát biztató képet mutat a térség madártávlatból, de közlőről is, mert nemcsak a napelemek kiépítését támogatják, de a tervezett építkezések